

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת וירא תשע"ח

האם יש מקום לגמישות וויתורים בעבודת ה'

הגר חוזרת לגילולי בית אביה

התורה מספרת: "וַתֵּרָא שָׂרָה אֶת בֶּן הָגֵר הַמִּצְרִית... מִצְחָק. וַתֹּאמֶר לְאַבְרָהָם: גֵּרֶשׁ הָאֵמָה הַזֹּאת וְאֵת בְּנָהּ, כִּי לֹא יִירָשׁ בֶּן הָאֵמָה הַזֹּאת עִם בְּנֵי עַם יִצְחָק. וַיֵּרַע הַדָּבָר מְאֹד בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל אֹדֶת בְּנֹו. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם... כָּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלַיךְ שָׂרָה שְׂמַע בְּקוֹלָהּ... וַיִּשְׁקֶם אַבְרָהָם בַּבֶּקֶר, וַיִּקַּח לֶחֶם וְחֶמֶת מִיַּם וַיִּתֵּן אֶל הָגֵר שֵׁם עַל שְׂכָמָה וְאֵת הַיֶּלֶד, וַיִּשְׁלַחָהּ¹, וַתֵּלֶךְ וַתִּתַּע בְּמִדְבַר בְּאֶרֶץ שְׁבַע" (בראשית כא, ט-יז).

אומר רש"י: "וַתֵּלֶךְ וַתִּתַּע - חזרה לגילולי בית אביה"². אותה הגר שהיתה אשה לאברהם אבינו (שם טז, ג), אותה הגר שהיתה רגילה לראות מלאכים בבית אברהם אבינו (רש"י שם טז, יג) ואף זכתה לדבר איתם³ (שם טז, ז-יב ועי' רש"י שם בפסוק ט), אותה הגר שאמרה לקב"ה "אֲתָה אֵל רָאִי" (שם שם, יג), נזרקה עכשיו מביתו של אברהם, וכל מה שהיה - כאילו לא היה, והיא חוזרת לגילולי בית אביה. כמו לוט, שאמר בשעה שנפרד מאברהם "אי אפשי לא באברם ולא באלקיו" (רש"י שם יג, יא) - וכנראה שלא בפירוש אמר כך, כי בכל זאת עוד אפה אח"כ מצות בפסח (רש"י שם יט, ג), אבל הוא לא רוצה את ההדרכה של אברהם; כך גם הגר, נוטשת את התורה ואת הדרך של אברהם ושרה, והיא חוזרת אל גילולי בית אביה.

הגר רואה מלאכים ומדברת עמם

ובכל זאת, גם במצב הזה, בדרכה אל בית אביה, הגר זוכה עדין לגילוי של מלאך. התורה מספרת: "וַיִּקְלְוּ הַמַּיִם מִן הַחַמָּת, וַתִּשְׁלַף אֶת הַיֶּלֶד תַּחַת אֶחָד הַשָּׂיחִים, וַתֵּלֶךְ וַתִּשָּׁב לָהּ מִמִּנְדָּה... וַתִּשָּׂא אֶת קוֹלָהּ וַתִּבְרַךְ. וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת קוֹל הַנֶּעֱרָר, וַיִּקְרָא מִלְּאֵךְ אֱלֹהִים אֶל הָגֵר מִן הַשָּׂמַיִם וַיֹּאמֶר לָהּ... הָגֵר, אֵל תִּירָא, כִּי שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל קוֹל הַנֶּעֱרָר... וַיִּפְקַח אֱלֹקִים אֶת עֵינֶיהָ, וַתֵּרָא בְּאֶרֶץ מִיַּם - נתן בה דעת להכיר מקום מים שהיה שם (ספורנו) - וַתֵּלֶךְ וַתִּמְלֵא אֶת הַחַמָּת מַיִם, וַתִּשָּׂק אֶת הַנֶּעֱרָר" (שם כא, טו-יט).

אבל גם אחרי הגילוי המיוחד הזה והצלת בנה ממיתה בצמא, הגר ממשיכה בדרכה אל גילולי בית אביה, ובסופו של דבר גם לוקחת לבנה אשה... מארץ מצרים (שם שם, כא). אומר על כך רש"י: "זרוק חוטרא לאורא, אעיקריה קאי" (רש"י שם). אם תזרוק מקל לאויר - על שרשו יעמוד. הוא יחזור ויפול וינעץ בארץ כשהוא זקוף על עיקרו ושרשו (רש"י על בראשית רבה סוף פרשה ג). כלומר, מי שהוא רע בשרשו ויסודו, גם אם טיפס ועלה למדרגות גבוהות,

הרי הוא קרוב לחזור למקורו ולשרשו הראשון⁴. ולכן, אותה הגר שהעפילה כבר למדרגות גבוהות, היתה בבית אברהם, ראתה מלאכים ודיברה עמם - חוזרת עתה לגילולי בית אביה, ולוקחת לבנה אשה מארץ מולדתה, ממצרים, שהיא ארץ גרועה מאד, כפי שאומרת התורה: "כִּמְעַשָּׂה אֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר יִשְׁבְּתֶם בָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ" (ויקרא יח, ג), "שמעשיהם של מצריים מקולקלים מכל האומות" (רש"י שם). לא כמו אברהם, שמחפש אשה ליצחק דווקא ממשפחתו ומבית אביו, היא מחפשת לבנה אשה מארץ מצרים.

הגר - במצב רוחני בלתי יציב

ובכל זאת, אין זה "סוף פסוק" בתולדותיה של הגר. יש המשך. אחרי כל זה מסופר עוד: "וַיִּסְף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וַיִּשְׁמָה קְטוֹרָה" (בראשית כה, א). מי היתה קטורה? אומר רש"י: "זו הגר! ונקראת קטורה על שם שְׁנָאִים מעשיה כקטרת, ושקשרה⁵ פתחה, שלא נדווגה לאדם מיום שפרשה מאברהם"^{6,7} (רש"י שם). אחרי שחזרה לגילולי בית אביה, כנראה ששבה וחזרה אל אורחא דמהימנותא⁸, וגם אברהם שב ולוקח אותה לאשה ואף נולדים לו כמה בנים ממנה.

הנראה מכל זה, שהגר היא במצב רוחני בלתי יציב. לא דרך התורה יציבה אצלה, וגם לא גילולי בית אביה יציבים אצלה. אם יש סיבה לעשות כך, היא עושה כך. ואם יש סיבה לעשות להפך, היא עושה להפך. כך, כנראה, צריך למדוד את הגר. מצד אחד מעשיה נאים כקטורת, מצד שני חוזרת לגילולי בית אביה. כנראה שזה המצב אצלה, שהיא נעה עם רוח מצויה.

גם הבן של הגר, ישמעאל, אותו בן שאברהם זרק מהבית, בכל זאת בסוף עשה תשובה, כיבד את יצחק אחיו בהלויתו של אברהם, שיצחק ילך לפניו (רש"י שם כה, ט), לכן נאמר אח"כ אצל ישמעאל "וַיִּגְוַע וַיָּמָת" (שם שם, יז), "לא נאמרה גויעה אלא בצדיקים" (רש"י שם), כי ישמעאל הספיק לעשות תשובה, ונפטר כצדיק. לכן מצינו כמה אנשים מישראל, ביניהם גם חכמים גדולים, שנקראו בשם ישמעאל⁹. כי ישמעאל עשה תשובה, וא"כ אפשר לקרוא ליהודי בשמו. בניגוד לעשו שנשאר ברשעו מתחילתו ועד סופו ולא עשה תשובה, על ישמעאל הרי אברהם התפלל "לו יִשְׁמַעְאֵל יִחְיֶה לְפָנַיךְ" (בראשית יז, יח), לפניך - ביראתך (רש"י שם), והוא באמת זוכה שיהיה הברל בין צאצאי ישמעאל לצאצאי עשו. צאצאי עשו הם עובדי עבודה זרה,

ישמעאל הרגן! אלא מתוך שהיה לו לחוש לעצת יוחנן בן קרח ולא חש, מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן" (נדה שם). זוהי דוגמא לחסידות שאינה במקומה, שהביאה למיתתן של צדיקים, "ונכבית גחלת ישראל הנשאר, וְסֶבֶב לְהִתָּם גְּלוּתָן" (רמב"ם הלכ' תעניות פ"ה ה"ב).

ובבית שני - בר קמצא מביא למקדש קרבן ששלח בידו הקיסר, ובדרך הטיל בו מום. רבי זכריה בן אבקולס לא מרשה להקריב את קרבנו של הקיסר (למרות הסכנה הנשקפת לתושבי יהודה, אם ישמע הקיסר שסָרְבוּ להקריב את קרבנו) "שמא יאמרו בעלי מומין קרבין לגבי מזבח". מצד שני, הוא גם לא מוכן שיהרגו את בר קמצא - למרות שהיה לו דין של רודף גמור על כלל ישראל - שמא יאמרו שלא בגלל רדיפתו הרגוהו, אלא מפני שהטיל מום בקדשים, וילמדו מזה בטעות, שהמטיל מום בקדשים נהרג. לבסוף הלשין באמת בר קמצא לקיסר, ונספב מזה חורבן בית שני (גיטין נו, א). הכל נעשה מתוך צדקות וחסידות, אבל צדקות שאיננה שקולה עד הסוף, וכדברי חז"ל: "עֲנִיָּתָנֹתוֹ שֶׁל רַבִּי זְכַרְיָה בֶּן אֲבָקוּלָס הַחֲרִיבָה אֶת בֵּיתָנוּ, וְשֵׁרְפָה אֶת הַיְכָלָנוּ וְהַגְלִיתָנוּ מֵאַרְצָנוּ" (שם).

עומק חשבונו של רבי זכריה בן אבקולס, ובמה

טעה

יש להעיר כאן, שאצל רבי זכריה בן אבקולס, הטעות היתה לא רק בכך שעשה מעשה חסידות בלתי שקול, אלא היתה כאן גם טעות בהלכה, (כפי שהיתה גם לגדליה בן אחיקם, שלא חשש לדברי לשון הרע ששמע, למרות שהדין הוא ש"למיחש מיבעי"). הרי מה היה החשבון של רבי זכריה בן אבקולס? וכי לא ידע שצפויה מלחמה עם הרומאים אם יעליבו את הקיסר, ושפיקוח נפש דוחה את האיסור להקריב בעל מום על המזבח? חושבני שאפילו התורה רמזה, שהיה צריך להקריב את אותו קרבן על המזבח. התורה הרי אומרת לגבי קרבן בעל מום: "וּמִידָּ בֶן נֶכֶר לֹא תִקְרִיבוּ אֶת לֶחֶם אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל אֱלֹהִים" (ויקרא כב, כה). למה "מִידָּ בֶן נֶכֶר"? היה צריך לומר "וּמִאֵת בֶּן נֶכֶר". אלא בא זה לרמז, שרק כשהקרבן בא "מיד" בן נכר [היינו, שהוא בעצמו מביאו לעזרה, ומודע לעובדה שהוא בעל מום], אז לא תקריבו. אבל כשהקרבן הוא "מאת" בן נכר, היינו שהנכרי שֶׁלְּחָזוּ ביד ישראל להקריבו במקדש, אז אפילו אם הקרבן הוא בעל מום - תקריבו אותו. אבל גם אם רבי זכריה לא דרש את הרמז הזה, הרי ודאי ידע שפיקוח נפש דוחה את הלאו שלא להקריב בעל מום, וא"כ למה התנגד להקריבה?

התשובה היא, שאמנם מותר לעבור על לאו בשביל פיקוח נפש, ואפילו על הרבה לאוים, אבל רק כאשר מדובר על דחיה זמנית של דין מדיני התורה (כגון: חילול שבת לצורך פיקוח נפש). באופן זה מותר לעבור כמעט על כל התורה כולה בשביל פיקוח נפש. אבל כאשר אין מדובר על דחיה זמנית של דין מדיני התורה, אלא

צאצאי ישמעאל מאמינם בא-ל אחד. לא ברור אם כל הערבים שישנם היום הם מצאצאי ישמעאל, אבל אלה שדוגלים בישמעאל הם עובדי ה', לא עובדי עבודה זרה. עכ"פ, אי אפשר לומר שהגר כולה רעה. היא מתנדנדת בענין זה. מתנדנדת בין טוב לרע.

משקל החסידות

הלקח שבבילנו - להשתדל לא להיות כזה. לא להיות נעים ונדים בכל רוח מצויה, אלא להיות קבועים. להחזיק במה שאנו מאמינים, להחזיק במעשים טובים, להחזיק בלימוד תורה, לא לנוע ולנווד מכל מה שקורה. מצד שני צריך לדעת מתי בכל זאת ראוי להתפשר ולוותר. הקב"ה אומר למשה, "הֲנִיָּה מְקוֹם אֲתִי וְנִצְבֶּכָה עַל הַצּוּר. וְהִנֵּה בַּעֲבֹר כְּבֹדִי, וְשִׁמְתִּיךָ בְּנִקְרַת הַצּוּר" (שמות לג, כא-כב). יש שדרשו מכאן בדרך הרמז: "הֲנִיָּה מְקוֹם אֲתִי" - בדבר הנוגע לכבודי - אז "וְנִצְבֶּכָה עַל הַצּוּר". עמוד איתן כצור חלמיש, לבלתי פת מקום לפשרות וויתורים. אבל "בַּעֲבֹר כְּבֹדִי" - בדבר שלא נוגע לכבודי - אז "וְשִׁמְתִּיךָ בְּנִקְרַת הַצּוּר". תתכופף ותתחבא, ואל תעמוד על דעתך בתוקף. כאן דוקא ראוי לוותר ולהתפשר.

וגם בעניני שמים צריך לפעמים לוותר ולהתפשר. דברים שחייבים לעשותם מצד הדין - בזה אין מקום לפשרות. אבל דברים שאינם אלא מידת חסידות, על זה אומר הרמח"ל במסילתו לישירים (פרק כ'), שצריך לשקול, האם מתוך מעשה החסידות שלו יצאו דברים טובים, או ח"ו להפך. למשל, אם התוצאה ממעשיו תהיה שאנשים ישחקו עליו ויתלוצצו ונמצאו חוטאים ונענשים על ידו - "הנה דבר כזה, ודאי שיותר הגון הוא לחסיד שיניח והו משיעשהו" (שם). הרבה פעמים צריך לשקול איך יהיו התוצאות. אם אדם עושה חומרות, שהחומרות לא יביאו לתוצאות שליליות.

ה"מסילת ישרים" מסביר, ששני החורבנות - חורבן בית ראשון וחורבן בית שני - נגרמו ע"י חסידות בלתי שקולה. בבית ראשון - יוחנן בן קרח ושרי החיילים באים ומזהירים את גדליה בן אחיקם שישמעאל בן נתניה רוצה להרגו, וגדליה מתחסד ולא רוצה לשמוע לשון הרע, "כִּי שָׁקַר אֶתְּהָ דְבַר אֵל יִשְׁמַעְאֵל" (ירמיהו מ, טז). נכון שהיה אסור לגדליה לקבל את דברי יוחנן בן קרח באופן מוחלט ולהרוג את ישמעאל, כפי שהציע יוחנן בן קרח (שם, טו), אבל "מיחש ליה מבעי" (נדה סא, א). לחוש, אולי הדברים נכונים - צריך¹⁰. היה לו אפוא לגדליה לחשוש לדברים ששמע, ולנקוט אמצעי זהירות מתאימים. אבל גדליה מחליט להחמיר על עצמו ולהתרחק מאיסור לשון הרע תכלית הריחוק, ולכן הוא לא מאמין כלל לדברים ששמע, ולא נוקט כל אמצעי זהירות. בסופו של דבר אכן בא ישמעאל בן נתניה, והרג את גדליה ועוד כמה יהודים, שהכתוב מכנה אותם: "הַאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הִפָּה בְּיַד גְּדַלְיָהוּ" (שם מא, ט). "וכי גדליה הרגן?! והלא

צריך לותר על השלום בגלל האמת (וכפי שנבאר מיד);
ודבר זה צריך הרבה שיקול הדעת, מתי לותר על זה מפני
זה, ומתי להפך.

כפי שהזכרנו, ה"מסילת ישרים" מסביר ששני
החורבנות נגרמו ע"י חסידות בלתי שקולה. בבית ראשון
חסידות בלתי שקולה של גדליה בן אחיקם, ובבית שני
חסידות בלתי שקולה של רבי זכריה בן אבקולס. ובכל
זאת, יש הבדל בין המקרים. מה ההבדל? ההבדל הוא,
שבבית ראשון גדליה מעדיף את השלום על פני האמת,
ובבית שני רבי זכריה בן אבקולס מעדיף את האמת על פני
השלום. אומר אפוא הנביא: מתי יהיו הצומות לששון
ולשמחה? - "וְהָאֱמֶת וְהַשְּׁלוֹם אֶהְיֶה"!¹¹ כלומר, כאשר
יאהבו את האמת ואת השלום במידה שוה, בלי להעדיף
אחד על פני חברו. אם כך יהיה, ממילא ידעו כבר לשפוט,
עד כמה להשתמש במידה זו, ועד כמה להשתמש במידה
האחרת, בלי לסטות מקו האמת והצדק, ואז יתבטלו
החורבנות שנגרמו ע"י שימוש בלתי מאוזן במידות
הללו, והצומות שנקבעו לזכר החורבנות הללו יִהפכו
לששון ולשמחה ולמועדים טובים.

זה הכלל: חסידות צריכה משקל מדוייק עד מאד,
לדעת מה רצון ה', ואיך להשיג את רצון ה'. אי אפשר
תמיד לעמוד על שלנו. צריך לשקול. מה שאין כן דברים
שהם מעיקר הדין - שם אין מקום לשקול. גם אם בג"ץ
יגיד אחרת, אבל התורה לא ניתנת לשינוי. מה שהלכה
נשאר הלכה, ואין לזוז מזה.
אם נזכה לקיים את הכל, האמת והשלום אהבו, נזכה
שכל הצומות יהיו לששון ולשמחה במהרה בימינו, אמן.

יש חשש לשינוי התורה - כאן אין עוד היתר של פקוח
נפש (כפי שהוכיח ה"ם של שלמה" על מס' ב"ק לח, א)¹¹. אם
ילמדו דין לא נכון, שבעלי מומים קרבים על המזבח, זהו
שינוי התורה, ושינוי התורה אינו נדחה מפני פיקוח
נפש. כך הסביר מו"ר הג"ר חיים שמואלביץ זצ"ל את
סברתו של רבי זכריה בן אבקולס.

אם כך, היכן בכל זאת היתה כאן הטעות? הרי הגמרא
אומרת, ש"ענוותנותו של רבי זכריה בן אבקולס החריבה
את ביתנו, ושרפה את היכלנו והגליתנו מארצנו". איפה
הטעות בחשבון שעשה? חושבני שהטעות היא, שחורבן
המקדש ופיזור ישראל בין האומות שנגרמו כתוצאה
מהוראתו של רבי זכריה בן אבקולס, הם "שינוי התורה"
הרבה יותר גדול מן השינוי שרבי זכריה חשש לו. "כיון
שגלו ישראל ממקומן - אין לך ביטול תורה גדול מזה!"¹²
(חגיגה ה, ב) הרי נוצר מצב, שהרמב"ם יושב במצרים,
ורבינו תם בצרפת, ואחד לא יודע מה אומר השני,
והרמב"ם פוסק כך והתוספות פוסקים אחרת - זהו שינוי
התורה הרבה יותר גדול מן השינוי שעלול היה להגרם
מכך שהיו הורגים את בר קמצא או מקריבים את הקרבן
ששלח בידו הקיסר, ואת זה לא לקח רבי זכריה בחשבון.
החסידות לא היתה שקולה דיה.

"וְהָאֱמֶת וְהַשְּׁלוֹם אֶהְיֶה"

הנביא אומר: "לֹא אֶמַר ה' צָר-אוֹת: צוֹם הָרְבִיעִי וְצוֹם
הַחֲמִישִׁי וְצוֹם הַשְּׁבִיעִי וְצוֹם הָעֶשְׂרִי יִהְיֶה לְבֵית יְהוּדָה
לְשִׁשׁוֹן וְלִשְׂמֻחָה וְלִמְעֻדִים טוֹבִים, וְהָאֱמֶת וְהַשְּׁלוֹם אֶהְיֶה"
(זכריה ח, יט). כלומר, הצומות יִהפכו למועדים טובים,
בתנאי שתִּאָהָבוּ את האמת והשלום (רד"ק ומצודות שם).
למה תולה הנביא את הגאולה ואת ביטול הצומות דוקא
באהבת האמת והשלום? מה עם שאר תרי"ג מצוות? האם
אין הגאולה תלויה גם בהן? נראה שהנביא רוצה להדגיש,
שלפעמים צריך לוותר על האמת בגלל השלום, ולפעמים

השיחה נערכה לפי שטחיות הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

1. וזה היה מעשרה נסיונות שניסה הקב"ה את אברהם אבינו ועמד בכולם (אבות פ"ה מ"ג). ונחלקו הראשונים כמה נסיונות היו כאן.
לדעת רש"י (שם) כל המעשה כולו נחשב לנסיון אחד. ולדעת הרמב"ם שני נסיונות היו כאן: א) הרחקת הגר, ב) הרחקת ישמעאל (פירוש
המשנה לרמב"ם).

ונראה שבמחלוקת זו נחלקו גם הרמב"ן והספורנו בפירושה לחומש. דהנה הרמב"ן כתב: "גרש את האמה הזאת ואת בנה... אמרה
שיגרש גם אמו, כי לא יוכל הנער לעזוב את אמו, ועזב את אמו ומת" (רמב"ן כאן סוף פסוק ט'). הרי שלא היה ענין מיוחד בגירוש הגר,
ואם לא שהיה צריך לגרש את ישמעאל, גם היא לא היתה מגורשת. ולא נתגרשה אלא כדי שיהיה מי שיטפל בישמעאל, ונטפל גירושה

לגירושו. וא"כ מסתבר שהכל נחשב לנסיון אחד.

ואולם הספורנו כתב: "ויתר אָת בְּן הַגֵּר הַמְצִיחַ קִצְחָק - חשבה שהתעורר לזה הלעג מפני ששמע כן מאמו, כאמרם ז"ל: שותא דינוקא בשוקא, או דאבוהי או דאימיה (סוכה נו, ב). לכן אמרה, גרש את האמה הזאת ואת בנה, כי בעצתה עשה הבן שהוציא דבה". הרי שהיתה סיבה עצמית לגרש גם את הגר. [וכן משמע קצת מלשונה של שרה שאמרה לאברהם: "גֵּרְשׁ הָאִמָּה הַזֹּאת וְאֶת בְּנָהּ". הקדימה את האמה לבנה. ואילו לרמב"ן, שגירושה של הגר נטפל לגירושו של ישמעאל, היה לה לומר: גרש בן האמה הזה ואת אמו]. ולשיטת הספורנו, שהיתה סיבה עצמית לגרש גם את הגר, מסתבר שגירוש הגר וישמעאל נמנים לשני נסיונות נפרדים.

2. ומי היה אביה? - "בת פרעה היתה. כשראה נסים שנעשה לשרה (עי' רש"י בראשית יב, יז), אמר: מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה, ולא גבירה בבית אחר" (רש"י שם טז, א).

3. ועכ"פ ביארו הראשונים, שראית המלאכים והדיבור עמם אינם במדרגת נבואה. כך כתב הרמב"ם: "תדע שהגר המצרית אינה נביאה, ולא מנוח ואשתו נביאים, כי זה הדבור אשר שמעוהו או שעלה בדעתם, הוא כדמות בת קול אשר זכורה החכמים תמיד, והוא ענין אחד יְלֵה לאיש שאינו מזומן" לנבואה, אך אין זו נבואה (מו"ח"ב סוף פרק מ"ב). ובאופן מפורש יותר כתב הרמב"ן בתחילת פרשתו: "כל מקום שהוזכר בכתוב ראיית מלאך או דבור מלאך - הוא במראה, או בחלום, כי ההרגשים לא ישיגו המלאכים, אבל לא מראות הנבואה, כי המשיג לראות מלאך או דיבורו איננו נביא... ואין הגר המצרית מכלל הנביאות" (רמב"ן בראשית יח, א).

4. הגה על הפסוק הידוע בפרשת "והיה אם שמוע", "הִשְׁמְרוּ לְכֶם פֶּן יִפְתָּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וְעִבְדְתֶם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם" (דברים יא, טז), כתב רש"י: "וְסַרְתֶּם - לפרוש מן התורה, ומתוך כך וְעִבְדְתֶם אֱלֹהִים אֲחֵרִים. שכיון שאדם פורש מן התורה, הולך ומדבק בעבודה זרה. וכן דוד אמר: פִּי גִרְשׁוֹנֵי הַיּוֹם מִהֶסְתַּפֵּחַ בְּנַחֲלַת ה' לֵאמֹר לֵךְ עִבְד אֱלֹהִים אֲחֵרִים (שמו"א כו, יט); ומי אמר לו כן, אלא כיון שאני מגורש מלעסוק בתורה, הריני קרוב לעבוד אלהים אחרים". עכ"ל. הרי שכל אדם הפורש מעסק התורה, ומקירבה לתורה, הרי הוא "קרוב לעבוד אלהים אחרים", ואפילו שהוא במדרגת דוד המלך! וצ"ל שמי ששרשו רע, כמו הגר, הרי הוא קרוב לזה עוד יותר. כי סתם יהודי, הרי דבר חידוש הוא אצלו שילך ויעבוד ע"ז, ח"ו. משא"כ מי שכבר גדל בבית ע"ז, כהגר, שגדלה בביתו של פרעה, לא נדרש ממנו אלא מעשה של "חזרה" - "חזרה לגלולי בית אביה". וחזרת אדם למקום חטא שכבר היה בו, הרי הוא דבר שעלול לקרות הרבה יותר בקלות מאשר שילך לשם בפעם הראשונה.

5. קיטרא בארמית - קשר. ולכן: קטורה = קטורה. [ובכלל, הרבה תיבות בלשון הקדש שיש בהן אות צד"י, במעבר לארמית הופכת הצד"י שבהן לטי"ת, כגון: צבי - טביא; צפורן - טופרא; צהרים - טיהרא; צל - טולא. ומצינו גם להפך, שטי"ת הופכת לצד"י: טנא - צנא].

6. ותקופה זו נמשכה כשלושים ושמונה שנה. שכן הגר גורשה מבית אברהם כשיצחק היה כבן שנתיים ימים (עי' בראשית כא ח-י, ורש"י שם בפסוק ח' ד"ה ויגמל), וחזרה אליו ע"י יצחק בזמן שיצחק נשא את רבקה (עי' רש"י שם כד, סב), ויצחק היה אז בן ארבעים שנה (שם כה, כ). הרי כשלושים ושמונה שנה משגורשה הגר עד חזורה. [ועי' "משך חכמה" (בראשית טז, ג) שכתב, שקטורה היתה אסורה לאחרים מעיקר הדין, אע"פ שקבלה גט מאברהם, כי לאברהם היה דין מלך (עי' רש"י שם יד, יז), ואלמנתו וגורשתו של מלך אסורה לכל העולם (עי' משנה סנה' יח, א ורמב"ם הלכ' מלכים פ"ב ה"ב וכו"מ שם)]. ולכן קשרה את פתחה].

7. ומבואר בדברי רש"י אלו (אשר מקורם במדרש), שגם כאשר חזרה הגר לגלולי בית אביה - לעבודה זרה - אך ל"מעשה ארץ מצרים", שהיו שטופין בזימה (עי' שמות יב, ל ורש"י שם), לזה לא חזרה. ולמרות שגורשה וסולקה מבית אברהם, קשרה את פתחה ולא נבעלה לשום אדם.

8. המהר"ל ב"גור אריה" (בראשית כה, א) כתב, שאחר שראתה החדש שעשה עמה ה', ששלח לה מלאך, והראה לה הברא, חזרה הגר בתשובה. וזה קשה לכאורה, שהרי אחרי זה עוד לקחה לבנה אשה מארץ מצרים. ואם עשתה תשובה, לא היתה לוקחת לו אשה משם. ולכן נראה יותר כפי שביאר כאן הרב, ששבה לגלולי בית אביה, וגם לקחה אשה לישמעאל מארץ מצרים, ורק אח"כ חזרה בתשובה. וכן מבואר בפירושו רבותינו בעלי התוס' עה"ת.

9. כגון: רבי ישמעאל בן פאבי כהן גדול (יומא לה, ב), רבי ישמעאל בן אלישע כהן גדול (ברכות ז, א), שהיה מעשרת הרוגי מלכות, [ולדעת ר"י (בתוס' ימות קד, א ד"ה אמר רבי ישמעאל) תרי רבי ישמעאל בן אלישע הוו, והראשון שהיה כה"ג היה זקנו של השני], רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה (משנה ב"ק קיד, א), רבי ישמעאל ב"ר יוסי, רבי ישמעאל בן יעקב דמן צור (כתובות ז, א), רבי ישמעאל בן זירוד (ע"ז ל, א), רבי ישמעאל בן חכמון (מן הראשונים), רבי ישמעאל הכהן בעל שו"ת "זרע אמת" (חי לפני כמאתים שנה) ועוד.

10. הן מפני הסכנה (כמו שהיה אצל גדליה), והן מפני העובדה, שבדרך כלל יש איזו נקודת אמת בדברים, כמו שאמרו חז"ל: "אין אדם נחשד בדבר אלא א"כ עשאו, ואם לא עשה כולו - עשה מקצתו, ואם לא עשה מקצתו - הרהר בלבו לעשותו, ואם לא הרהר בלבו לעשותו - ראה אחרים שעשו ושמת" (מו"ק יח, ב). [אלא א"כ נאמרו דברי הלשה"ר מחמת שנאה, או שהם קלא דפסיק, דאז יתכן שאין בהם אמת כלל (שם)]. ועי' "רוח החיים" להגר"ח מוולוז'ין זצ"ל (אבות פ"ד מ"ג).

11. ועי' "שערי תשובה" לרבינו יונה (שער ג' אות קפ"ח), שכתב: "חייב אדם למסור עצמו לסכנה, ואל יִשְׂא את נפשו עון אשמה כזאת" - להחניף לחוטא, ולומר לו לא פעלת אָן (כמבואר באות קפ"ז שם). [וכן כתב ה"ארחות צדיקים" (ריש שער החניפות)]. וגם בזה ביארו, שצריך להסתכן על זה, כי הוא בבחינת שינוי התורה, "כי לא יקנא לאמת, אבל יעזור אחרי השקר, ויאמר לרע טוב, וישם חושך לאור" (אות קפ"ז שם). אבל דעת תוס' אינו כן, כמו שהוכיח ה"אגרות משה" ("אור"ח ח"ב סי' נ"א) מדבריהם במס' סוטה (מא, ב ד"ה כל), כיון שאינו אומר לרשע שמה שעשה היה מותר על פי התורה, אלא אומר לו רק "טוב עשית", דיש לפרש דבריו, שלמרות שהוא דבר שאסרה התורה לעשותו, מ"מ טוב עשה לדעת אנשים רשעים כמותו...

12. ולכן, כשאנו מבקשים אחר התפלה: "יהי רצון מלפניך... שיבנה בית המקדש במהרה בימינו", אנו מבקשים מיד: "ותן חלקנו בתורתך". כי חורבן המקדש גרם גם לביטול תורה גדול, ולכן הוא ממין הענין לבקש על שניהם יחד (עי' ח"י הגר"א למס' ברכות ה, א ד"ה כל העוסק).